

Een archeologisch bureau-onderzoek voor het perceel aan de Benedenweg 96 te Sint Pancras, gemeente Langedijk (NH)

N. van Malssen

ARC-Rapporten 2009-226

Groningen
2009
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor het perceel aan de
Benedenweg 96 te Sint Pancras, gemeente Langedijk (NH)

ARC-Rapporten 2009-226
ARC-Projectcode 2009/675

Tekst
N. van Malssen
Afbeeldingen
N. van Malssen
Redactie
A. Ufkes

definitieve versie

Autorisatie — A. Ufkes

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 2009

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Projectgegevens

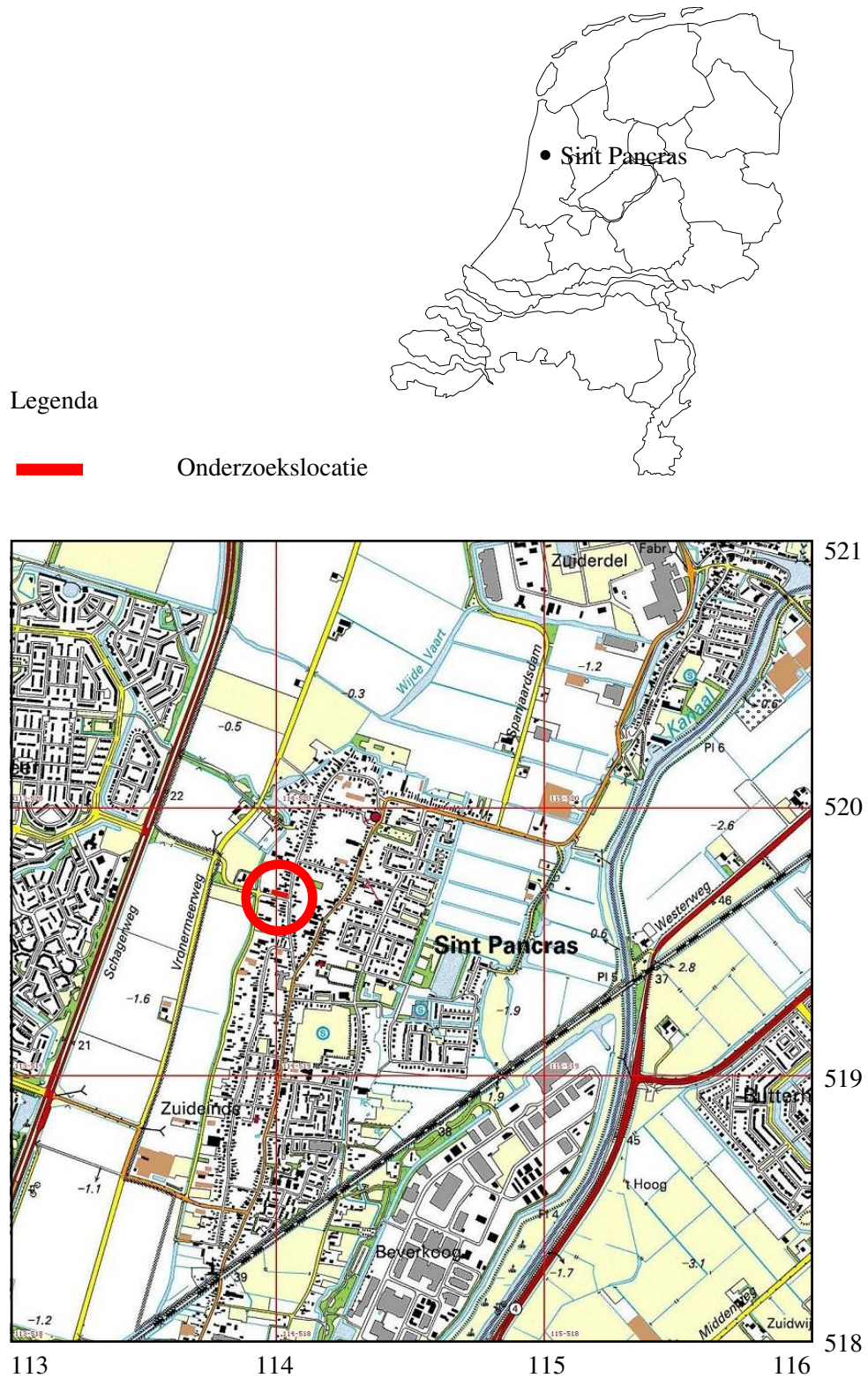
Projectnaam	Benedenweg 96
Projectcode	2009/675
CIS-code	38.062
Beheer en plaats van documentatie	Archaeological Research & Consultancy
Projectleider	drs. N. van Malssen
Contact	050-3687100, n.van.malssen@arcbv.nl
Opdrachtgever	Architecten- en ingenieursbureau W.A. de Herder bna vof
Contact	deherder@wxs.nl
Bevoegd gezag	Gemeente Langedijk

Locatiegegevens

Toponiem	Benedenweg
Plaats	Sint Pancras
Gemeente	Langedijk
Provincie	Noord-Holland
Kaartblad	19B
RD-coördinaten	NW: 113.991 / 519.704 NO: 114.051 / 519.691 ZO: 114.047 / 519.662 ZW: 113.984 / 519.677
Oppervlakte	ca. 900 m ²

Beschrijving onderzoekslocatie

Geomorfologie	Niet gekarteerd; in de omgeving liggen een vlakte van getij-afzettingen, strandwallen/vervlakte duinen en welvingen in getij-afzettingen
Bodem	Niet gekarteerd; in de omgeving bestaat de bodem uit kalkrijke poldervaaggronden, weideveengronden op zand en kalkhoudende vlakvaaggronden
Historische situatie	Tussen het midden van de 16e eeuw en het eind van de 19e eeuw was de locatie waarschijnlijk onbebouwd. Daarna was de locatie (deels) bebouwd
Archeologische verwachting	Hoge archeologische trefkans, gelegen binnen de historische dorpskern (monument van hoge archeologische waarde). Er worden met name nederzettingssporen vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht, maar ook archeologische resten uit de periode Laat-Neolithicum – Romeinse Tijd kunnen worden verwacht

Afbeelding 1. Topografische kaart van de onderzoekslocatie en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In opdracht van Architecten- en ingenieursbureau W.A. de Herder heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologisch bureau-onderzoek uitgevoerd op het perceel van de Benedenweg 96 te Sint Pancras. Aanleiding tot dit onderzoek is de voorgenomen nieuwbouw op de locatie. Door deze werkzaamheden worden mogelijk archeologische resten bedreigd. Conform de Wet op de archeologische monumentenzorg¹ dient het plangebied eerst te worden onderzocht op de aanwezigheid van archeologische waarden. Het bureau-onderzoek is verricht op 17 en 18 november 2009 door drs. N. van Malssen. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1).²

1.2 Ligging en beschrijving van het onderzoeksgebied

De onderzoekslocatie ligt aan de Benedenweg binnen de bebouwde kom van Sint Pancras (afb. 1 en 2). De locatie is deels bebouwd. Het oppervlak van de locatie bedraagt ca. 900 m². Het maaiveld ligt op ca. 0,7 m +NAP.

1.3 Overzicht van de geplande werkzaamheden

De exacte werkzaamheden zijn op dit moment niet bekend. In het nieuw te maken bestemmingsplan wordt een bouwvlak van 8×12 m opgenomen, waarbij maximaal 50 m² aan aan- en bijgebouwen gerealiseerd mag worden (afb. 4). Wat betreft de bodemverstoring moet rekening worden gehouden met een paalfundering, waarbij het paalpuntniveau op ca. 3 m –mv komt te liggen. De fundering bestaat verder uit een betonbalkenrooster tot een diepte van 0,9 m beneden de bovenkant van de afgewerkte vloer, ca. 0,75 m –mv. Onder het gehele oppervlak van de woning en bijgebouw wordt de bouwput tot 0,75 m –mv ontgraven.

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verkregen informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Hierin wordt beschreven of er archeologische resten aanwezig (kunnen) zijn in het plangebied, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

¹In werking getreden op 1 september 2007.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

Afbeelding 2. Luchtfoto van de onderzoekslocatie (rood). Bron: Googlemaps.

1.5 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Op basis van geologische, geomorfologische en bodemkundige informatie wordt een beeld geschetst van de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van de onderzoekslocatie. Deze landschappelijke ontwikkeling geeft inzicht in de potentiële bewoonbaarheid van de locatie. Voor de beschrijving van de archeologische waarden wordt gebruik gemaakt van Archis2, de online archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), en, indien van toepassing, van informatie over eerder gedaan onderzoek en archeologische waarnemingen. Verder is gebruik gemaakt van de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland. De historische ontwikkeling wordt beschreven aan de hand historisch-topografisch kaartmateriaal en historische bronnen. Hierbij wordt ook ingegaan op eventuele (sub)recente verstoringen die de archeologische verwachting beïnvloeden. Voor onderhavig onderzoek is de website van de Historische Vereniging Sint Pancras geraadpleegd.

2 Resultaten bureau-onderzoek

2.1 Bekende aardwetenschappelijke waarden

De onderzoekslocatie is gelegen in West-Friesland, in het noordelijk zeekelegebied. De geologische ontwikkeling van dit gebied hangt nauw samen met de holocene zeespiegelstijging. Aan het eind van de laatste ijstijd (het Weichselien) stond de zeespiegel ongeveer 125 m lager dan nu. Toen de ijskappen begonnen te smelten had dit een grote zeespiegelstijging tot gevolg. Tot het Atlanticum (7000 BP³) verliep deze stijging zeer snel, waarbij de kustlijn zich in oostelijke richting verplaatste. Als gevolg van de zeespiegelstijging vernatte het pleistocene oppervlak door uittredend grondwater, waardoor zoete kustmoerassen ontstonden waarin veenvorming optrad (Berendsen 2004). Dit veen wordt gerekend tot de Basisveen Laag binnen de Formatie van Nieuwkoop (De Mulder et al. 2003). Door de voortgaande zeespiegelstijging ontstond vervolgens een waddengebied, waardoor het Basisveen werd bedekt onder een pakket mariene afzettingen. De in dit waddenmilieu gevormde mariene afzettingen worden gerekend tot het Laagpakket van Wormer, Formatie van Naaldwijk (De Mulder et al. 2003).

Tussen 5500 en 4500 BP was de snelheid van de zeespiegelstijging dusdanig afgenomen dat de kustlijn zich stabiliseerde (Beets & Van der Spek 2000). Door de vorming van nieuwe strandwallen werd een gesloten rij van strandwallen gevormd, waardoor de zee minder invloed had op het achterliggende land. Hierdoor trad in dit gebied verzoeting op en werd er op grote schaal veen (Hollandveen) gevormd. In West-Friesland kon het waddenmilieu zich handhaven doordat het via het Zeegat van Bergen in verbinding bleef staan met de Noordzee. De afzetting van mariene sedimenten ging door tot circa 3200 BP, wanneer het Zeegat van Bergen zich sloot. Door differentiële klink trad reliëf-inversie op, waardoor de voormalige, met zand en zavel opgevulde, geulen en krekens als kreekruggen relatief hoog kwamen te liggen ten opzichte van het omliggende kleigebieden. Het voormalige waddengebied verzoette en uiteindelijk kon ook hier vanaf 3000 BP veenvorming optreden (Berendsen 2005). Dit veengebied werd vanaf 1000 n. Chr. ontgonnen. Als gevolg van de ontwatering en de oxidatie van het veen daalde het oppervlak. Hierdoor konden opnieuw inbraken vanuit zee plaats vinden, waardoor het veen deels is geërodeerd en er mariene sedimenten werden afgezet (Wagenaar & Van Wallenburg 1987). Deze mariene afzettingen vormen het Laagpakket van Walcheren binnen de Formatie van Naaldwijk. Om het gebied voor verdere overstromingen vanuit zee te beschermen, werd de Westfriese Omringdijk aangelegd. Deze dijk werd in 1288 voltooid (Wagenaar & Van Wallenburg 1987).

De onderzoekslocatie is op zowel de bodemkaart (afb. 5) als op de geomorfologische kaart (afb. 6) niet gekarteerd vanwege de ligging binnen de bebouwde kom. In de omgeving van de onderzoekslocatie liggen in de omgeving bestaat de bodem uit kalkrijke poldervaaggronden, weideveengronden op zand en klakhoudende vlakvaaggronden. Geomorfologisch gezien liggen in de omgeving een vlakte van getijafzettingen, strandwallen/vervlakte duinen en welvingen in getijafzettingen. De

³BP: before present, ¹⁴C-jaren voor heden waarbij 1950 als referentiejaar wordt genomen.

Afbeelding 3. Uitsnede van de kaart van het AHN, met de globale ligging van de onderzoekslocatie binnen de rode stip. Bron: www.ahn.nl/viewer.

onderzoekslocatie ligt op een strandwal. Hoewel dit niet per se blijkt uit de beide kaarten, valt dit wel op te maken uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN, afb. 3).

2.2 Bekende archeologische waarden

Volgens de IKAW (afb. 7) heeft de onderzoekslocatie een hoge archeologische trefkans. Ook ligt de onderzoekslocatie binnen een monument van hoge archeologische waarde: de historische kern van Sint Pancras (AMK-terrein 13.938). Deze historische kern staat ook op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie aangegeven. Op ca. 1.300 m ten zuidwesten van de onderzoekslocatie ligt een monument van archeologische waarde (AMK-terrein 13.885), waar bij archeologisch onderzoek resten uit de Bronstijd, Late IJzertijd, Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen zijn aangetroffen. Ten noorden en ten zuiden van de onderzoekslocaties zijn bij archeologisch onderzoek scherven aardewerk (onder andere pingsdorp en kogelpot) uit de Middeleeuwen aangetroffen (waarnemingsnrs. 410.496 en 15.024).

2.3 Historische situatie

Sint Pancras ligt in West-Friesland. Delen van de omgeving van de onderzoekslocatie bestonden vanaf de IJzertijd tot in de Vroege Middeleeuwen uit veengebieden, die niet of nauwelijks geschikt waren voor bewoning. De strandwallen in dit gebied waren hoger gelegen delen in het landschap, die wel geschikt waren voor bewoning. In de loop van de 9e eeuw werd het veengebied geleidelijk aan ontgonnen en werden nederzettingen gesticht op de hoger gelegen zandgronden, de strandwallen. Doordat door de afwatering het veenpakket in ging klinken, daalde de bodem, waardoor de zee steeds meer invloed kreeg. Om de zee buiten te houden werd in de 13e eeuw een dijk aangelegd: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is waarschijnlijk niet in één keer aangelegd, maar ontstaan doordat bestaande dijken en dijkjes met elkaar werden verbonden.⁴ Het dorp Sint Pancras is ontstaan na de verwoesting in 1297 van het dorp Vronen. Na deze verwoesting werd op min of meer dezelfde plek in eerste instantie een kapel gebouwd, die was gewijd aan de heilige Pancratius. Deze kapel werd in 1487 een parochiekerk. Dit impliceert dat er in deze tijd sprake is van een dorp rond of in de directe nabijheid van de kapel/kerk. Uit historisch kaartmateriaal valt op te maken dat de onderzoekslocatie in het midden van de 16e eeuw niet was bebouwd (afb. 8). Ook in het begin van de 18e eeuw (afb. 9) en de eerste helft van de 19e eeuw (afb. 10) was ter plekke geen sprake van bebouwing. Op een topografische kaart uit het einde van de 19e eeuw is te zien dat op de onderzoekslocatie bebouwing aanwezig is (afb. 11).

2.4 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de bij het bureau-onderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied worden opgesteld. De onderzoekslocatie is gelegen op een strandwal in het noordelijk zeekeleigebied. In de Bronstijd werd de regio vrij intensief bewoond. Vanaf de IJzertijd tot in de Vroege Middeleeuwen waren delen van de omgeving van het plangebied waarschijnlijk ongeschikt voor bewoning of (agrarisch) landgebruik: er lagen uitgestrekt veengebieden (Berendsen 2005). De onderzoekslocatie lag/licht echter op een strandwal waarop ook in de periode IJzertijd – Romeinse Tijd bewoning mogelijk was. Dit blijkt uit de ten zuidwesten van de onderzoekslocatie aangetroffen archeologische resten uit deze periode. Vanaf de 9e eeuw werd het gebied ontgonnen en ontstonden dorpen, met name op de ten opzichte van het veen hoger gelegen strandwallen. Sint Pancras is in de loop van de 13e eeuw ontstaan in de directe omgeving van het in 1297 verwoeste dorp Vronen. Volgens de IKAW (afb. 7) heeft de onderzoekslocatie, die gelegen is binnen een monument van archeologisch hoge waarde (AMK-terrein 13.938), een hoge archeologische trefkans. Dit geldt dan met name voor archeologische resten uit de gehele Middeleeuwen en uit de Nieuwe Tijd, maar ook voor resten uit de periode Laat-Neolithicum – Romeinse Tijd.

⁴www.omringdijk.nl.

3 Samenvatting en conclusie

De onderzoekslocatie is gelegen op een strandwal in het noordelijk zeeleigebied. In de periode Laat-Neolithicum – Late Bronstijd werd de regio intensief bewoond. Delen van de omgeving van de onderzoekslocatie waren vanaf de IJzertijd tot in de Vroege Middeleeuwen ongeschikt voor bewoning of (agrarisch) landgebruik: er lagen uitgesterkt veengebieden. De locatie van de onderzoekslocatie zelf, een strandwal, was in deze periode wel geschikt voor bewoning. Vanaf de 9e eeuw werd het gebied ontgonnen en ontstonden dorpen, met name op de ten opzichte van het veen hoger gelegen strandwallen. Sint Pancras is in de loop van de 13e eeuw ontstaan in de directe omgeving van het in 1297 verwoeste dorp Vronen. De onderzoekslocatie, die gelegen is binnen een monument van archeologisch hoge waarde (AMK-terrein 13.938), heeft een hoge archeologische trefkans. Dit geldt dan met name voor archeologische resten uit de gehele Middeleeuwen en uit de Nieuwe Tijd, maar ook voor archeologische resten uit de periode Laat-Neolithicum – Romeinse Tijd.

4 Aanbeveling

Uit het bureau-onderzoek blijkt dat op de onderzoekslocatie mogelijk archeologische resten aanwezig zijn. Of dit ook daadwerkelijk het geval is, hangt nauw samen met de mate waarin de bodem is verstoord. Om de mate waarin de bodem is verstoord vast te stellen, wordt geadviseerd een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uit te voeren. Op basis van de uitkomsten van dit booronderzoek wordt een gespecificeerde archeologische verwachting geformuleerd. Het bevoegd gezag, de gemeente Langedijk, bepaalt of en in welke vorm archeologisch vervolgonderzoek moet worden uitgevoerd.

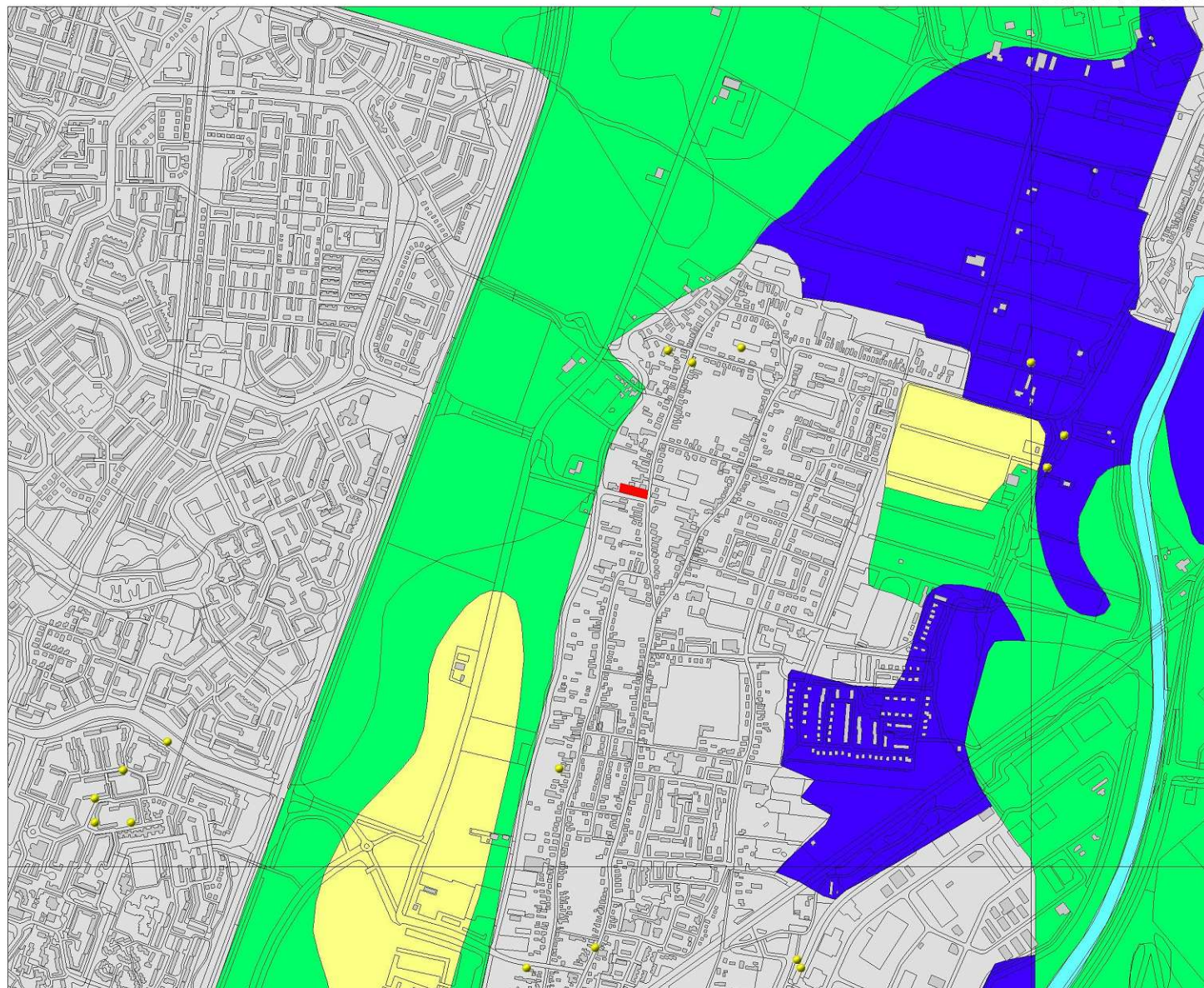
Literatuur

- Beets, D.J. & A.J.F. van der Spek, 2000. The Holocene evolution of the barrier and the backbarrier basin of Belgium and the Netherlands as a function of Late Weichselian morphology, relative sea-level rise and sediment supply. *Netherlands Journal of Geosciences* 79, pp. 3–16.
- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.
- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.
- Mulder, E.J.F. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.
- Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Wagenaar, K. & C. van Wallenburg, 1987. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 19 Oost Alkmaar en 20 West Lelystad (Noordhollands gedeelte)*. Wageningen.

Afbeelding 4. Toekomstige situatie. Bron: Architecten- en ingenieursbureau W.A. de Herder.

115451 / 520881

Legenda

- WAARNEMINGEN
 - TOP10 ((c)TDN)
 - HUIZEN
- BODEM ((c)Alterra)**
- Associaties
 - Brikgronden
 - Bebouwing
 - Dijk, bovenlandstrook
 - Dikke eerdgronden
 - Fluviatiele afz ouder pleistoceen
 - Groeve, gegraven, mijnstort
 - Kalksteenverweringsgronden
 - Oude rivierkleigronden
 - Overige oude kleigronden
 - Ondiepe keileemgronden
 - Leemgronden
 - Zeekleigronden
 - Mariene afz ouder pleistoceen
 - Niet-gerijpte minerale gronden
 - Oude bewoningsplaatsen
 - Rivierkleigronden
 - Kalk lutumarme gronden
 - Veengronden
 - Moerige gronden
 - Water, moeras
 - Podzolgronden
 - Kalkloze zandgronden
 - Kalkhoudende zandgronden

0 500 m

N

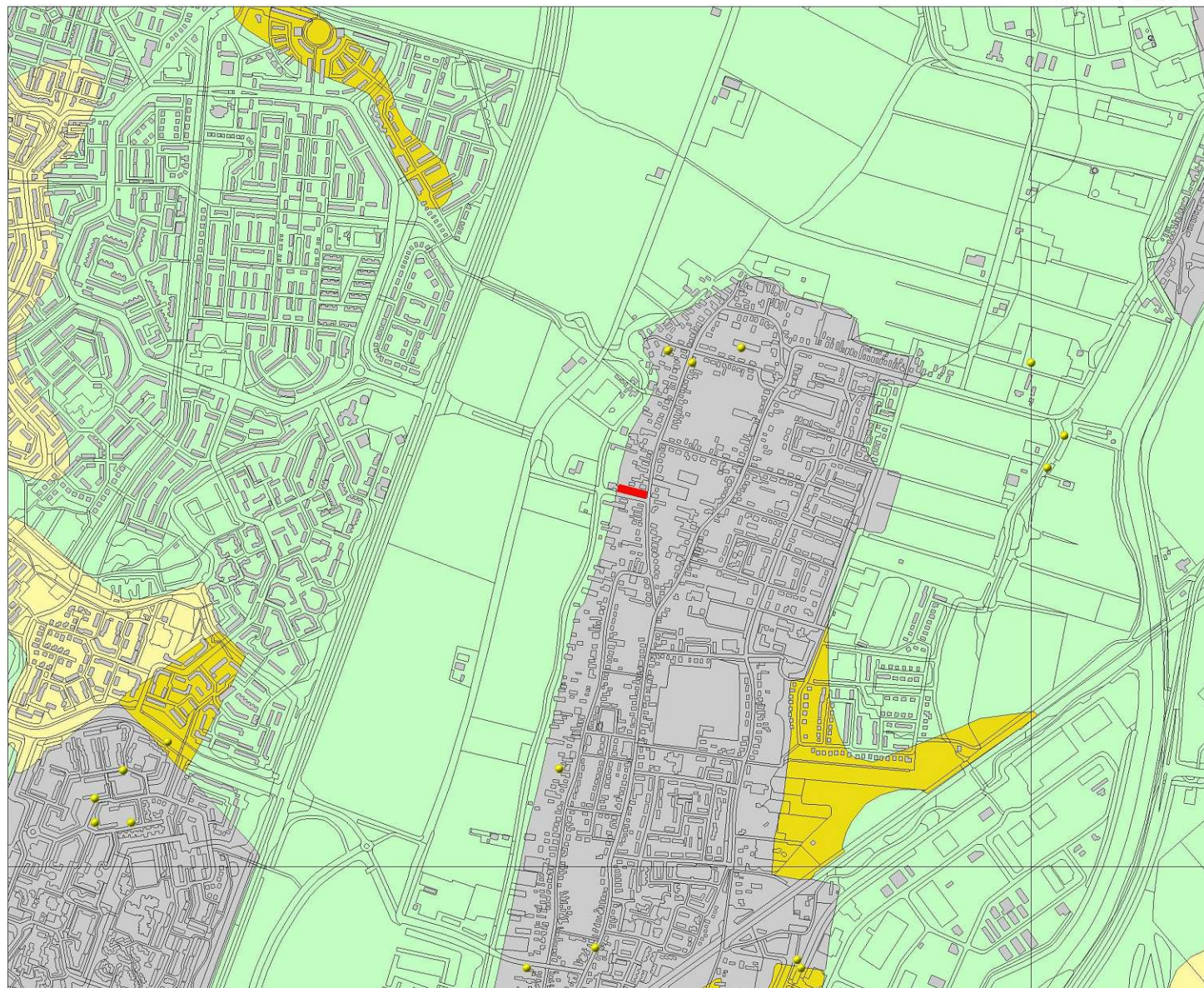
Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

112465 / 518442

Afbeelding 5. Bodemkaart van de onderzoekslocatie (rood) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Archis II.

115451 / 520881

112465 / 518442

Legenda

- WAARNEMINGEN
 - TOP10 ((c)TDN)
 - HUIZEN
- GEOMORFOLOGIE ((c)Alterra)**
- Wanden
 - Hoge heuvels en ruggen
 - Terpen
 - Hoge duinen
 - Plateaus
 - Terrassen
 - Plateau-achtige vormen
 - Waaiervormige glooiingen
 - Niet-waaiervormige glooiingen
 - Lage ruggen en heuvels
 - Welvingen
 - Vlachten
 - Laagten
 - Ondiepe dalen
 - Matig diepe dalen
 - Diepe dalen
 - Water
 - Bebouwing
 - Overig (Dijken etc)

0 500 m

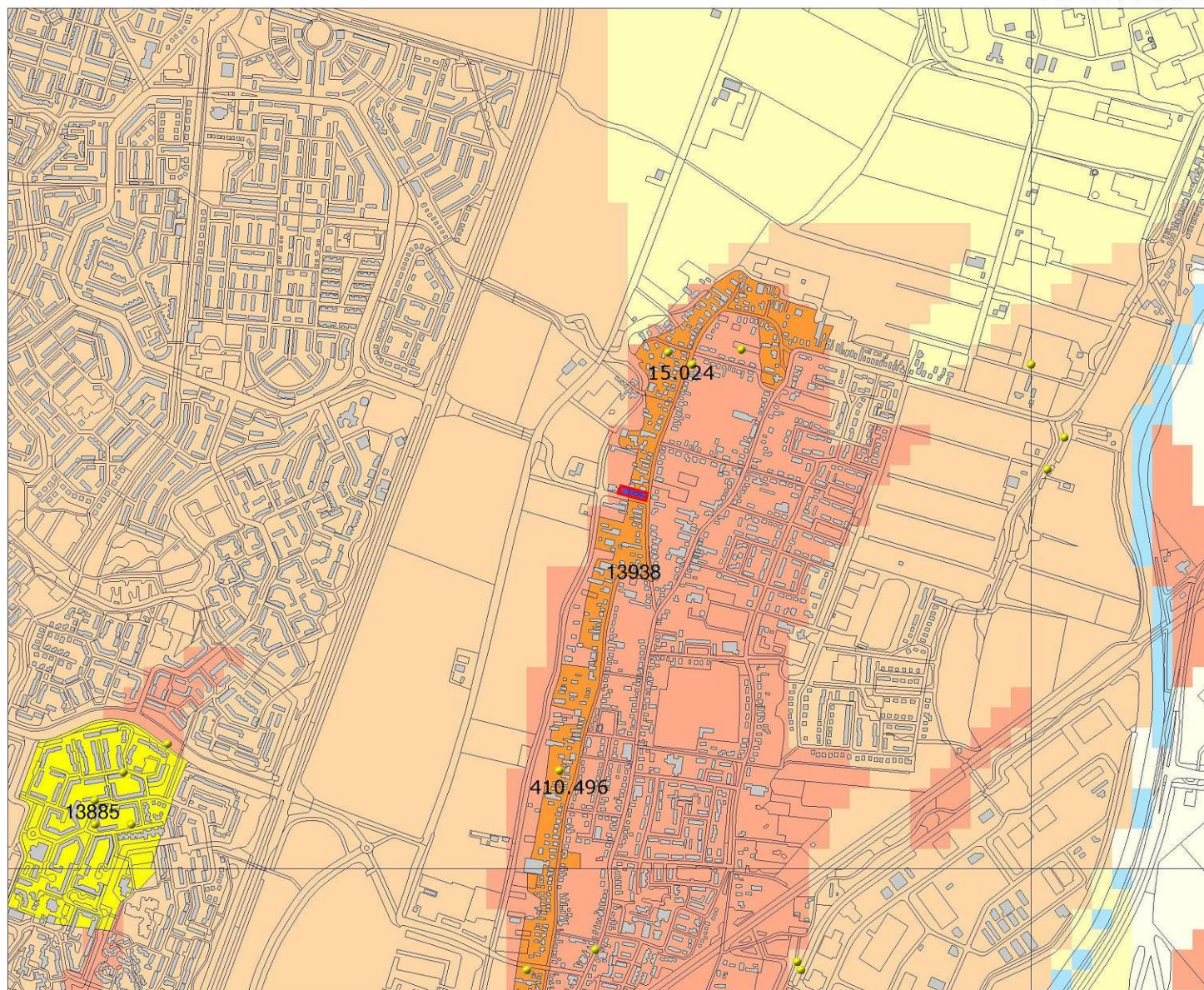
N

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

115451 / 520881

112465 / 518442

Legenda

- WAARNEMINGEN
 - TOP10 ((c)TDN)
 - HUIZEN
- MONUMENTEN**
- archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- IKAW**
- zeer lage trefkans
 - lage trefkans
 - middelhoge trefkans
 - hoge trefkans
 - lage trefkans (water)
 - middelhoge trefkans (water)
 - hoge trefkans (water)
 - water
 - niet gekarteerd

0 500 m

N

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

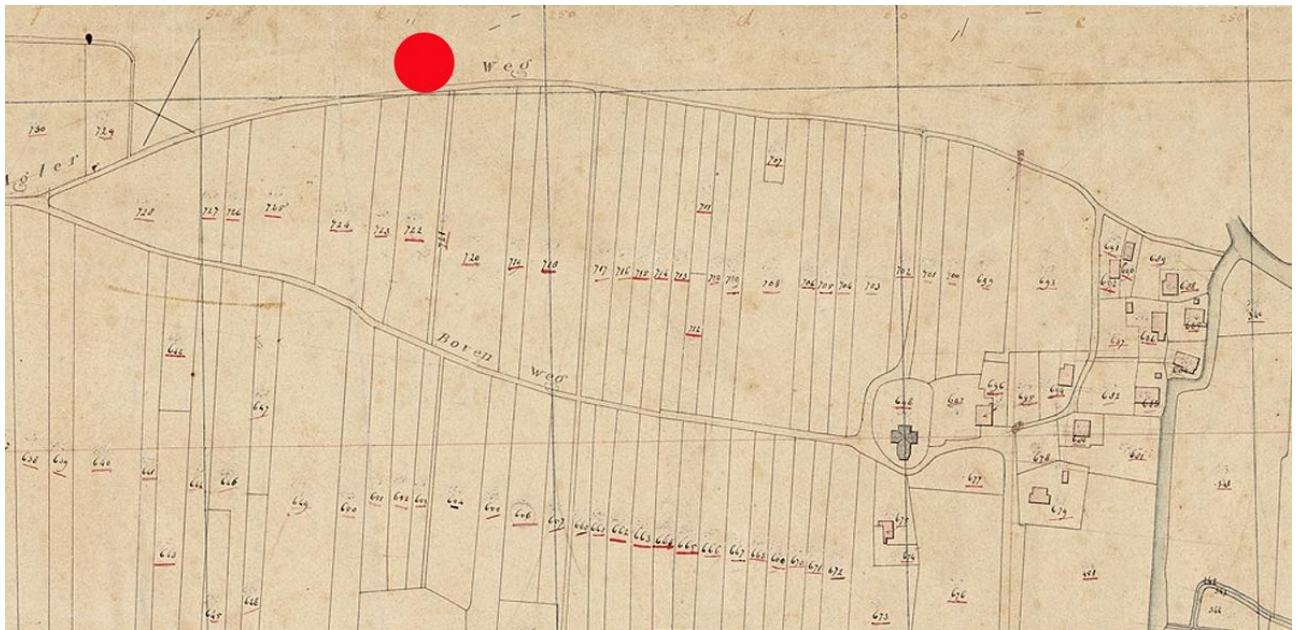
Afbeelding 7. Archeologische waarden op de onderzoekslocatie (rood omlijnd) en in de omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Archis II.

Afbeelding 8. Sint Pancras op de kaart van Joan Blaeu uit de tweede helft van de 16e eeuw, met de globale ligging van de onderzoekslocatie binnen de rode stip. De kaart is west gericht. Bron: www.leidenarchief.nl.

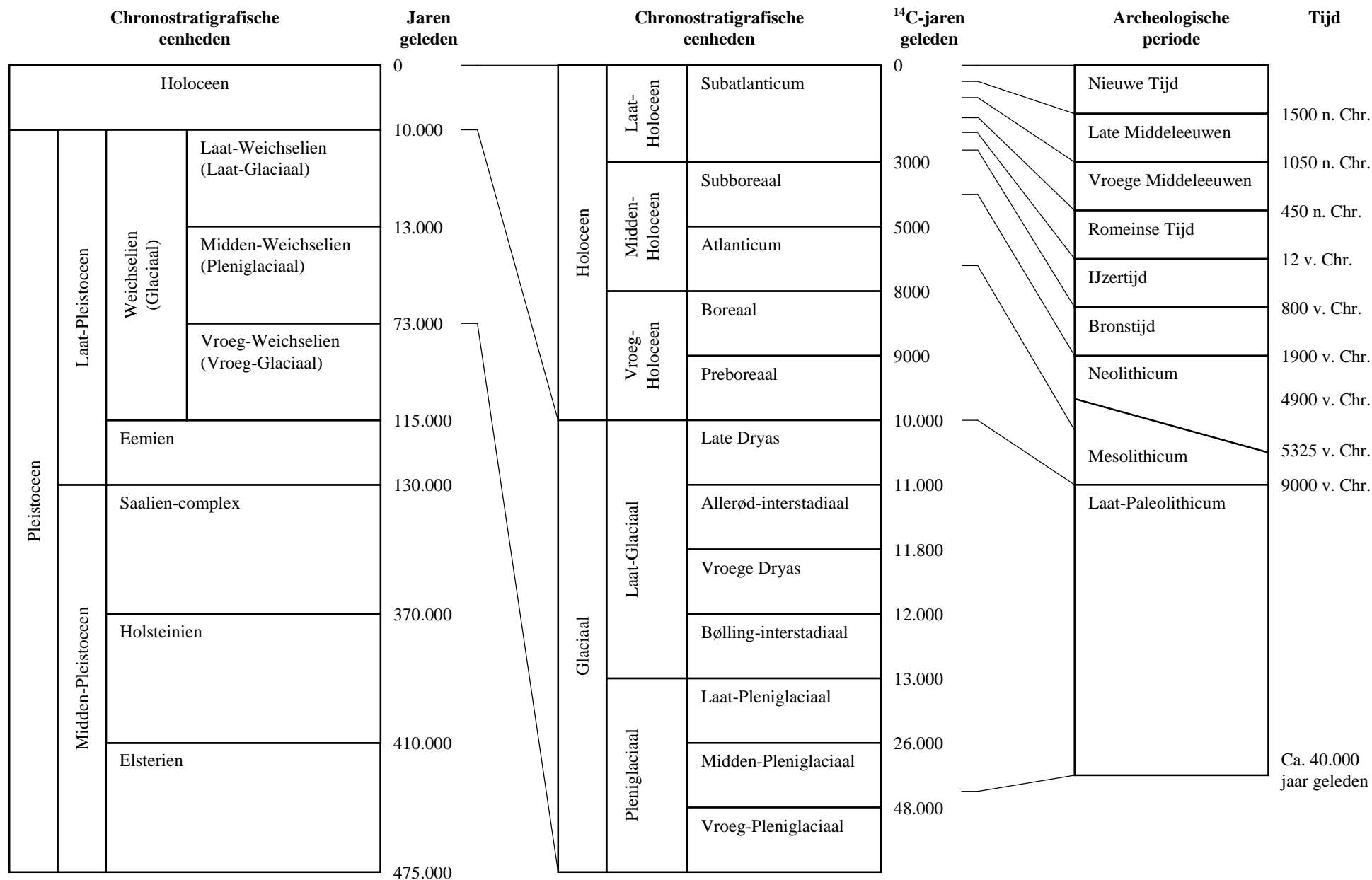
Afbeelding 9. De onderzoekslocatie (binnen rode cirkel) op een kaart uit het begin van de 18e eeuw. Bron: www.hvsint-pancras.nl/.

Afbeelding 10. Sint Pancras op een kadastrale minuut uit het begin van de 19e eeuw, met de globale ligging van de onderzoekslocatie binnen de rode stip. De kaart is west gericht. Bron: www.hvsint-pancras.nl/.

Afbeelding 11. De onderzoekslocatie (binnen rode cirkel) op een kaart uit het begin van de 20e eeuw. Bron: www.hvsint-pancras.nl/.

Bijlage 1. Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.